

Література:

1. Чайкіна Н. О. Толерантність як особистісний потенціал адаптивних стратегій вчителя. *Labyrinths of Reality: Collection of scientific works / edited by M. A. Zhurba. Montreal: CPM «ASF», 2020. Issue 4 (9). P. 41–43.*
2. Чичуга М. М. Профілактика деструктивних психічних станів працівників соціально-психологічної служби установ виконання покарань України : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06. Х., 2016. 265 с.
3. Ятчук М.С. Проблема девіантної поведінки у працівників державної кримінально-виконавчої служби України. *Актуальні проблеми психології. 2018. Том XI. Випуск 16. С.245–255.*

УДК 316.614+159

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНИХ МЕТОДІВ У ДИТЯЧОМУ ВІЦІ

Мельничук М. М.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

igopolt@ukr.net

На початку ХХІ століття такі галузі науки, як педагогіка, дефектологія, дитяча неврологія, спеціальна психологія та ін. проявили підвищений інтерес до нейропсихології та її методів.

Причиною зацікавленості стало збільшення числа дітей з різними вадами здоров'я, зростання відсотку невстигаючих у навчанні, а також збільшення числа дітей з труднощами адаптації до нових шкільних умов. Ці обставини сприяли активному розвитку дитячої нейропсихології.

Нейропсихологія – це галузь психології, яка спрямована на вивчення мозкових механізмів вищих психічних функцій. В рамках клінічної психології поряд з нейропсихологією виділяють ще ряд напрямків: патопсихологію, психосоматику, психологію аномального розвитку, психотерапію.

Нейропсихологія як галузь психологічної науки почала складатися на початку ХХ століття. Вона сформувалась на стику декількох наукових дисциплін, кожна з яких внесла свій вклад в її понятійний апарат – психології, медицини, фізіології. Засновником вітчизняної нейропсихології є видатний учений ХХ століття, доктор психологічних і медичних наук О. Р. Лурія [3]. Багато в чому завдяки йому, вітчизняна нейропсихологія відома у всьому світі і займає одне з перших місць серед інших нейропсихологічних шкіл в зарубіжних країнах. Роботи О. Р. Лурія представлені у всіх сучасних зарубіжних медичних виданнях про порушення навчання і поведінки. Розвиваючи ідеї Л.С. Виготського про системну будову вищих психічних функцій,

О. Р. Лурія розробив теорію системної динамічної локалізації психічних процесів. Згідно даної теорії, мозок як субстрат психічних процесів функціонує як високодиференційоване єдине ціле, і кожна психічна функція має динамічну, мінливу мозкову організацію, різну в різні періоди життя людини. Порушення однієї і тієї ж функції протікають по-різному в залежності від того, яка ланка виявляється ураженою. Саме тому головним завданням нейропсихологічного дослідження є проведення якісного аналізу порушення, а не тільки констатація факту розладу тієї чи іншої функції.

Мета – теоретично вивчити особливості нейропсихологічного дослідження в дитячому віці.

Для розв'язання поставлених завдань та досягнення мети нами використовувалися загальнонаукові методи теоретичного рівня (аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення науково-теоретичних та емпіричних даних).

Нейропсихологія дитячого віку – галузь нейропсихології, що вивчає взаємозв'язок соціального функціонування (поведінки і навчання) дитини з формуванням її психічних функцій та особистості, з розвитком мозку в нормі та патології, а також дослідження можливостей використання отриманих знань для корекційно-розвиваючого навчання [1]. Основна задача нейропсихології дитячого віку – виявлення дисфункцій, несформованості вищих психічних функцій, які виникають при незрілості певних відділів мозку.

При проведенні нейропсихологічної діагностики в дитячому віці необхідно враховувати складність загальної картини порушень вищих психічних функцій, які мають вікову специфіку. Це пов'язано з пластичністю дитячого мозку, зі ступенем сформованості психічних функцій на різних етапах онтогенезу.

Як відомо, в ході онтогенезу мозок дитини дозріває нерівномірно. Ускладнення рівнів функціональної організації мозку протікає в певній хронологічній послідовності, що підкоряється закону гетерохронії [4]. Найсуттєвіша відмінність у прояві нейропсихологічної симптоматики у дітей і дорослих з вогнищевими ураженнями головного мозку полягає у високій швидкості регресу порушень вищих психічних функцій в дитячому віці.

Прояв специфічних порушень вищих психічних функцій при вогнищевих ураженнях головного мозку у дітей залежить не тільки від локалізації, а й від характеру патологічного процесу. У дорослих добре розвинуті між- та внутрішньопівкульні зв'язки, які сприяють виникненню специфічних розладів і широкому поширенню ефекту осередкового ураження, які важко піддаються зворотньому розвитку. У дітей ці зв'язки не є остаточно сформованими, ефект осередкового ураження більш обмежений, частота специфічних розладів нижча, а можливості для відновлення порушених функцій більш високі [8, 9].

При нейропсихологічному обстеженні вивчаються рухові функції, сприйняття, мовні функції, пам'ять та інтелект. За процедурою нейропсихологічне дослідження є структурно-динамічним: важливий не так результат виконання тестів, скільки особливості процесу їх виконання. Наприклад, в пробі вимагається відраховувати послідовно від 103 по 7. Результат рахування може бути однаковим у хворих з різними ураженнями ЦНС, але має значення характер помилок, нейропсихологічний аналіз яких дозволяє вказувати на топіку ураження. Якщо у хворого з дефіцитарністю лобових відділів мозку при відніманні можна спостерігати персеверації, інертність, то у хворих із порушенням тім'яно-потиличних відділів мозку можуть бути дефекти просторового сприйняття числа та операцій з числами. Аналіз процесу вирахування вказує на різну структуру дефекту, на різні механізми, що лежать в його основі і, відповідно, на різну топіку. Таким чином, з огляду на основний механізм порушення, шляхи корекційно-розвиваючого навчання також будуть різними.

У висновку нейропсихологічного обстеження дається опис загальної характеристики хворого в ситуації обстеження (особливо контакту, стан свідомості, здатність орієнтуватися у місці та часі, рівень критики і емоційного фону, темп роботи, контроль за протіканням довільної діяльності і т.д.); стану вищих психічних функцій: праксису (динамічний, кінестетичний, просторовий, конструктивний, оральний); гнозису (візуально-предметний, зорово-просторовий, сомато-просторовий, символічний, колірний, слуховий); пам'яті (слухомовний, зоровий); мови (імпресивна, експресивна); інтелектуальної діяльності (наочно-образне, вербально-логічне мислення); виокремлюється основний механізм порушення, і на цій основі формулюється функціональна і топічна частина висновку. Таким чином, нейропсихологічний метод обстеження дозволяє виявити причини і механізми відставання в розвитку дитини, визначити недостатність роботи певних зон мозку, розкрити причини неуспішності дітей в школі, намітити шляхи подолання цих труднощів. На підставі діагностичних даних розробляються нейропсихологічна корекційна програма і шляхи корекційно-розвивального навчання.

У вітчизняній нейропсихології Л. С. Цветковою [5], яка продовжила традиції свого вчителя – професора О. Р. Лурія [3], та її співробітниками розроблені принципи нейропсихологічної корекції в дитячому віці: принцип опори на індивідуально-особистісні особливості дитини. Визначення індивідуальних особливостей дитини, формування потрібної мотивації необхідно для ефективної корекційної роботи; принцип опори на збережені форми діяльності та на предметну діяльність. У корекційну роботу для відновлення і формування вищих психічних функцій (ВПФ) досить ефективно включення дефіцитарних

функцій з опорою на предметну діяльність; принцип програмованого навчання. При складанні корекційної програми необхідно враховувати індивідуальні особливості дитини, багатократне повторення окремих частин програми, спиратися на зовнішні допоміжні засоби; принцип від простого до складного; принцип використання ігрової діяльності. В залежності від віку визначається сюжет гри. Корекційні заняття повинні проходити в ігровій формі [2, 5].

В даний час актуалізується і знаходиться в стадії вирішення питання організації практичних заходів щодо виведення на новий рівень міждисциплінарної взаємодії між нейропсихологами, педіатрами, неврологами, та логопедами [2]. Реалізація цих заходів дозволить, з одного боку, підвищити ефективність застосування нейропсихологічної допомоги в дитячому віці, з іншого – послужить збагаченню нейропсихології знаннями з суміжних областей і буде стимулювати нові науково-практичні дослідження. Важливо згадати про ті можливості, які відкриває впровадження в науково-клінічну практику нових нейровізуальних методів: функціональної магнітно-резонансної томографії (МРТ), дифузійної трактографії і ін. В даний час значний спектр виявлених нейропсихологом у дітей порушень вищих коркових функцій залишається не топованим за допомогою традиційних методів нейровізуалізації (МРТ, КТ, УЗД головного мозку). Це пов'язано з тим, що легкі когнітивні порушення (найбільш численні і чутливі до методів нейропсихологічної корекції), як правило, ґрунтуються на невираженому анатомо-структурному ушкодженні мозку – порушення носять більшою мірою функціональний характер, а структурні пошкодження мінімальні. При загальноприйнятих методах нейровізуалізації такі порушення залишаються «невидимими».

Нейропсихологія як наука, що досліджує закономірності розвитку пізнавальної сфери на підставі наукових уявлень про нейроанатомію, нейрофізіологію та психологію, володіє широким і не до кінця реалізованим потенціалом застосування в психології. Реалізація цього потенціалу і найближчі наукові перспективи даної галузі пов'язані з удосконаленням та застосуванням нових інструментальних методів діагностики в нейропсихологічних дослідженнях.

Література:

1. Войтко В. В. Психолого-педагогічний супровід дітей з затримкою психічного розвитку: [навчально-методичний посібник] / В. В. Войтко. – Кропивницький: КЗ «КОІППО ім. Василя Сухомлинського», 2017. 48 с.
2. Коробіцина М. Б. Психологічна діагностика психічних розладів та розладів поведінки та відповідні реабілітаційні заходи / М. Б. Коробіцина. – Одеса: «Астропринт», 2015. – 82 с.
3. Лурия А. Р. Высшие корковые функции человека / А.Р. Лурия. – М.: Академический проект, 2000. – 496 с.

4. Чабан О. С. Нейропсихологія / О. С. Чабан, М. М. Гуменюк, В. А. Вербенко. – Тернопіль: ТДМУ «Укрмедкнига, 2014. – 92 с.
5. Цветкова Л. С. Введение в нейропсихологию и восстановительное обучение / Л. С. Цветкова. – М.: МПСИ, 2000. – 145 с.

УДК 37.011.3-051:159.923.2-027.561

АНАЛІЗ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ОСВІТИ ІЗ РІЗНИМ РІВНЕМ КВАЛІФІКАЦІЇ

Метельська Н. Й.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

natametelska2@gmail.com

Вирішення актуальних завдань, які нині постають перед системою освіти України, потребують виняткової уваги до професійної підготовки працівників освіти. У цьому контексті важливим є зростання рівня вимог педагога до себе як до особистості та до фахівця, що відбувається на основі розвитку його професійної самосвідомості.

Проте попри посилену дослідницьку увагу до означеної проблеми (О. Бодальов, І. Вачков, В. Столін, І. Чеснокова, Е. Хойл, І. Юсупов та ін.), дотепер експериментально не вивчалися закономірності розвитку компонентів професійної самосвідомості працівників освіти та динаміка цих компонентів у процесі здобуття професійного досвіду та підвищення кваліфікації.

За цих обставин метою статті є здійснення аналізу професійної самосвідомості працівників освіти із різним рівнем кваліфікації.

Загалом у психологічній науці професійну самосвідомість тлумачать як «усвідомлення людиною себе в якості суб'єкта власної професійної діяльності» [3] або ж як систему ставлень фахівця до себе як особистості і професіонала, а також ставлення до себе як до представника конкретної професії, яке реалізується через професійну рефлексію власної діяльності та особистісного розвитку [2].

За результатами аналізу поглядів науковців на сутність феномену професійної самосвідомості, чинників її розвитку, а також підходів до визначення структури та змісту професійної самосвідомості фахівців (С. Головка, А. Деркач, О. Москаленко, О. Пряжнікова, П. Решетников, М. Смірнов та ін.) і педагогів зокрема (І. Вачков, А. Маркова, Л. Мітіна, Л. Римар та ін.) нами була запропонована структурно-змістова модель професійної самосвідомості працівників освіти, у якій виокремлено когнітивний, емоційно-оцінний, регулятивний, мотиваційний та ціннісно-смісловий компоненти [1].